

PARTICULAR ISSUES OF PHILOSOPHY

Тетяна Количева, к. філос. н.

*Український національний університет залізничного транспорту
(м.Харків), Україна*

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БУТТЯ ЛЮДИНИ В РАКУРСІ ГЕШТАЛЬТ-ПІДХОДУ

Tetiana Kolycheva, PhD in Philosophy

Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv, Ukraine

PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL ASPECTS OF HUMAN BEING IN THE FRAMEWORK OF GESTALT APPROACH

Gestalt approach can be applied to various philosophical movements. From philosophical and anthropological angles Gestalt is an existential reality, which exists in the form of so-called completed or incompleting forms. Any form that has no contradictions has the right to exist. Each individual constructs some phenomena-innovations, which are gestalts guiding actions, feelings before a new understanding of meanings and are the result of an organized realization of the world by the individual. So, in the context of gestalt ontology, the form provides the genesis to the thing, and at the same time involves the change and development of that genesis. The anthropological significance of gestalt represents a certain form of meaning in human experience. Anthropological consideration of human genesis according to Gestalt theory provides, first of all, relativism and the phenomenon of the boundary, as well as the interpretation and contextualization, which in fact is the creation of a gestalt. Gestalt approach, in anthropological sense, allows a person to construct effective tools for interaction with the world, and also, due to the vitality and creativity of the set of gestalts which are in the human mind, to create his unique image of reality.

Keywords: gestalt, anthropology, phenomena-innovations, unique subjectivism, image of reality.

Актуальність. Гештальт – це один з сучасних напрямків психологічної та філософської думки, тому що гештальт прагне до постійного експериментування та вдосконалення. Гештальт створився як своєрідна антитеза психоаналізу, і представники гештальт-напрямку намагались синтезувати деякі поняття екзистенційної філософії. Також гештальт напрямок характеризується послідовним впровадженням у свій концептуальний апарат принципу холізму. Гештальт є метафізичною фігурою, яка конститує буття і є іманентною буттю.

Метою статті є простеження сутності концепту гештальту, як форми, що втілює самість суб'єкта, що змінюється, в розгляді існування людини та її взаємодії зі світом.

Аналіз досліджень і публікації. Саме поняття «гештальт» має в собі сенс «формування», і є антропологічно обумовленим напрямком Проблема формування розглядається у філософії та соціології в рамках дослідження людської особистості. Філософська антропология прагне до відображення створених уявлень до суцього у людині. Ще Арістотель підкреслював, що кожна річ має сутність. Наприкінці XIX століття філософські антропологи намагались описати сутність людини за допомогою заданих категорій. Екзистенціалізм проголошував заперечення заданої форми розвитку людини, тобто, суб'єктивізм передбачає вроджену здатність людини брати на себе відповідальність.

Проблему формування порушив у філософії Г.В. Гегель. Його феноменологічні спостереження були спрямовані на пошук форм свідомості. Г.В. Гегель робить висновок, що людський досвід є оформленим границями самого буття, тобто, існують так звані «формування

духу». За контекстуальним змістом цих новотворів можна бачити, що вони відповідають концепту «гештальт».

Г. Гегель уточнює у своєму творі «Феноменологія духу», що форми, які можна вважати духовними, народжуються в індивідуальній свідомості, а потім стають тими гештальтами, що відчужуються. Він підкреслює, що в людині знаходить вираження абсолютне, і тому сама людська особистість в її розмаїтті є гештальтом. Однак, Г.Гегель ототожнює поняття дух, не тільки з гештальтом, як формоутворенням, але й з багатьма іншими якостями і характеристиками, тому у його трактуванні духу важко виокремити поняття «гештальт».

Феноменологія є головним методологічним принципом в теорії гештальту (Е. Гуссерль, М. Мерло-Понті, Б. Вандельфельс, М. Анрі, Ж.Л. Маріон). Переважно феноменологія у теорії гештальту евристично плідна там, де аналізується людська суб'єктивність, і тому стає актуальним питання про використання ідей феноменології в гештальті в ракурсі антропологічного аспекту – соціокультурного конструювання (Н. Луман, А. Шюц, П. Бурдьє, Б. Вандельфельс), філософсько-антропологічного змісту (М. Мерло-Понті, М. Анрі, П. Рікер), конструювання з боку Іншого (Е. Левінас, А. Рено, Б. Вандельфельс). Гештальт-підхід запозичує з феноменології (Е. Гуссерль, М. Мерло-Понті) холистичні ідеї щодо унікальності та неповторності сприйняття людиною світу та ситуацій. Гештальтистська концепція є феноменологічною в ракурсі ідей Е.Гуссерля про те, що слід спостерігати будь-який об'єкт з точки зору фіксації його характеристик. Також можна відмітити, що гештальт-підхід є герменевтичним, тому що в ньому передбачається дослідження, спрямоване на трактування певної події.

Питанням визначення границь прояву особистості у філософських дослідженнях займалися також такі філософи, як Г.Фіхте, Ф.Ніцше Е.Гуссерль. Зокрема, Г.Фіхте вважає, що вимір особистості розпочинається з її границі, а саму границю не можна розглядати, як зовнішню по відношенню до буття, тому що вона сама знаходиться у бутті, яке регулюється його трансцендентним розширенням.

Прототип концепту «гештальт» вивчався такими авторами, як Ж.П.Сартр, М.Хайдеггер, М.Мерло-Понті, які розглядають неповторно-унікальне існування в ракурсі понять «буття», та «небуття». Тобто, поняття «форма» розкривається завдяки розгляду характеру буття. Частина дослідників повертає гештальту субстанційний, метафізичний статус, у той час, як гештальт-теорія сучасності орієнтується на відхід від позицій індивідуалізму. Це виражається в певній зміні поглядів стосовно наступних аспектів: сприймання часу, особливості усвідомлення людини, формування власної реальності, роль досвіду людини в формуванні гештальту, а також, погляд на впорядкованість світу. У зв'язку з протиріччям, що виникає, слід визначитись з антропологічним статусом концепту «гештальт» в розгляді існування людини.

Ідеї дослідження. Гештальт-підхід можна застосовувати в рамках різних філософських течій. З філософсько-антропологічних позицій гештальт є екзистенційною даністю, яка існує у вигляді так званих завершених, або не завершених форм. Виходячи з цього, слід розглянути головні філософсько-антропологічні характеристики гештальту. Спираючись ще на Гегеля, можна сказати, що будь-яка форма виплаває з сутності речі. На прикладі живих організмів можна бачити, що, як стверджує Н.Н. Страхов, «організм, якому не дають можливості розкрити свою форму, гине»¹. автор наводить такий приклад: «Мінерали, які ми зустрічаємо, зазвичай не мають своєї форми, та існують великими скупченнями, які складають поверхню землі. Але, якщо дати мінералу створюватись вільно, якщо обставини нічим не обмежують його формування, то ця маса, яка не має життя, приймає конкретну форму. В багатьох місцях ми знаходимо такі форми, які називаються кристалами»². Тобто, якщо узагальнити цей хід думки, можна зробити висновок, що будь-яка форма, будь-який гештальт розвиває себе при певних обставинах, і ті обставини передбачають наявність дії повного закону, за яким повинна створитись дана форма. Наприклад, «кругла форма краплі залежить від того, що частинки рідини в ній слідує тільки власному тяжінню»³.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що має право на існування будь-яка форма, яка не містить у собі протиріч. Тут можна пригадати закон прегнантості у гештальті, який підкоряється принципу доцільності. Але доцільність, як категорія, також існує в рамках певних обставин та умов.

¹ Страхов, Н.Н. (2007). *Мир как целое*. Москва: Айрис-пресс, 179.

² Там само.

³ Там само.

Особливо це відноситься до тих гештальтів, які стосуються людських засобів сприйняття світу: «Замість того, щоб досліджувати, з чого «складається» людина, ми повинні розглянути, що трапляється з людиною. В чому полягає життя? У зв'язку з оточуючим світом, іншими словами, у сприйнятті зовнішніх впливів, та в деякій діяльності»¹. Як відмічає сучасний французький автор Г. Маскольє, який поглиблюється у вивчення розвитку гештальт-теорії у наші часи, «гештальт – це спосіб буття, що центрований на процесі»².

Якщо спробувати за допомогою філософської антропології довести феномен формування, слід, окрім його розгляду з точки зору особливостей психіки людини, застосовувати також загальні принципи наукового пізнання. Априорний запит розуму з точки зору аналізу будь-якого явища – це створення класифікації елементів цього явища. У випадку гештальту складнощі виникають внаслідок самої природи і визначення гештальту як цілого, яке не є сумою його частин. Однак, сучасний науковий погляд на створення речей та явищ підкреслює, як висловлюється Н. Страхов, «цільність світу, незважаючи на його розмаїття, доводиться все ясніше та ясніше»³. Автор робить висновок, що розмаїття предметів виводиться з їх єдності.

Тобто, аналізуючи концепт «гештальт» і застосовуючи до нього принцип загального наукового пізнання, можна зробити висновок, що у його розгляді слід не механічно співвідносити його елементи, а вказувати на певні співвідношення елементів на різних рівнях. Концепт «гештальт» доцільно розглянути, виходячи з характеристик антропологічного напрямку.

Тому першою характеристикою, яку слід розглянути в онтології «гештальту», є темпоральна характеристика. В цьому аспекті гештальт-теорія постулює принцип «тут-та-тепер», який був сформульований ще класиком теорії Ф. Перлзом. Сучасний автор І.А.Погодін стверджує, що наше «зусилля жити» «тут-та-тепер» не забезпечує цього «зусилля жити» завтра. Час є онтологічною даністю і людина в конкретний момент часу в дії конкретного гештальту робить акцент на такому питанні: «Що ми вирішуємо тут та тепер, коли знаємо про наше минуле та розуміючи, що попереду – майбутнє, яке є кінцевим?»⁴.

З одного боку, час є об'єктивною характеристикою буття, а з іншого боку – час є конструкцією, що використовується людьми, через яку вони сприймають своє бачення реальності. Продовжуючи думку про сприйняття «тут та тепер» слід підкреслити, що будь-яка подія більш наповнена, більш змістовна, ніж спогади про нове. Спогади людини про минулі події є не зовсім такими, якими вони збереглися в пам'яті, тому що людина буде свої спогади, відштовхуючись від теперішнього часу. Розглядаючи бачення себе та події через призму теперішнього сприйняття, Ф. Перлз та Гудмен підкреслюють: важливість новизни потребує часових змін. Таким чином, час у сприйнятті гештальту – це векторна величина, тому що будь-яке сприйняття «тут-та-тепер» ґрунтується на процесуальних змінах, які можуть бути досягнутими тільки через шлях від минулого до майбутнього. Тобто, поняття часу виникає зі сприйняття напрямку змін та життєвих перетворень. Досвід сприйняття часу є векторним розумінням цього часу. Декілька подій, які існують в різний час, впливають одна на одну: подія, яка відбувається раніше, формує ту подію, що відбувається після неї, і навпаки – та подія, що вже відбулася, має властивість формувати погляд на подію минулого. Все це відбувається у загальному «гештальті» самосприйняття людини, де беруть участь одразу декілька точок сприйняття.

Однак, представники діалогового-феноменологічного напрямку роблять висновок, що подія сама по собі «не має власну незалежну природу», тому що будь-яка подія накладається на ті індивідуальні прояви, що має кожна окрема людина, та на конкретний порядок речей у картині світу людини. Тобто, поняття адаптації особистісної реальності, яке передбачає суть пристосування людини до реальності і формування особистісної реальності, що створює власний погляд на подію, так і можливість комфортного існування в рамках цієї події, відрізняються між собою. А поєднує їх така категорія, як переживання. І.Погодін виводить думку, що переживання – це насамперед створення «події, а не пристосування до неї»⁵. І в цьому створенні події індивід враховує загальний

¹ Страхов, Н.Н. (2007). *Мир как целое*. Москва: Айрис-пресс, 179.

² Маскольє, Г. (2017). *Выбери свою жизнь. Гештальт сегодня*. Москва: Академический проект, 111.

³ Страхов, Н.Н. (2007). *Мир как целое*. Москва: Айрис-пресс, 432.

⁴ Погодин, И.А. (2013). *Диалогово-феноменологическая психотерапия: ресурсы первичного опыта: в 5 томах*. Киев, 2, 100.

⁵ Там само, 79.

гештальт інших значущих подій, які вже були сформовані протягом конкретного проміжку часу. Таким чином переживання існує у зв'язку як з адаптаційно-творчими характеристиками, так і з часовими. Переживання змінює феноменологічне поле індивіда за рахунок феноменів-інновацій, тобто людська самість, яка має свою форму в розвитку, змінюється, виходячи з особливих значущих проявів психіки.

Крім того, гештальт як певний простір особистісних смислів продукує буття людини. В цьому дуже важливим є сам процес формоутворення. Попередня назва гештальт-теорії була «екзистенційний психоаналіз», з чого випливає спрямованість гештальт-підходу на питання буття. Гештальт є способом опису буття окремого індивіда, виходячи з його особистісного усвідомлення, присутності у власному особистісному просторі. Причому, в рамках модернізму в цьому просторі гештальту відбувається спроба зафіксувати непередбачуваність і хаос побудови гештальту, у постмодернізмі заперечується можливість спостереження цього хаосу.

Гештальт-підходу є властивим все підлягати сумніву, тому будь-яке буття людини сприймається як один з варіантів буття, враховуючи можливими інші варіанти. Також гештальт-підхід проголошує релятивізм у вигляді відносності у трактуванні будь-якого прояву життя. Сумнів як явище в онтологічному аспекті передбачає створення смислів. Г.Уїллер стверджує, що «ми не можемо організувати свій досвід на іншому, більш широкому рівні окрім того, що існує в наявності»¹. Той образ події, або ситуації, що існують у наявності, є, в багатьох аспектах, творчою діяльністю створення смислу, а також створення форм. Причому, ці дві діяльності є пов'язаними між собою: модуляція форм передбачає можливість людини думками «знаходитись» у майбутньому, а побудова смислів передбачає створення нових форм. Тобто, ті нові форми визначаються самі феноменами-інноваціями, які спонтанно проникають в індивіда. Тобто, феномени-інновації є наслідками впорядкованого усвідомлення індивідом: «еволюційний смисл усвідомлення не відділяється від здібності до гнучкого втілення проблем»². Феномени-інновації є гештальтами, які за своєю суттю є певними суб'єктами конструкціями, «тому що вони керують нашими діями, почуттями перед новим розумінням смислів»³.

Відштовхуючись від поняття «феномен-інновації», буде доцільним розглянути гештальт у зв'язку з поняттям «мистецтво», тому що мистецтво включає до себе певну частину категоріального апарату гештальт-теорії, зокрема, використання властивості формоутворення людиною. Автор В.Шестаков, який досліджує роль та зміст гештальту в мистецтві, визначає: «Гештальт психологія заходить співпадіння між законами, які управляють фізичним світом, і психологічними процесами»⁴. Гештальт-теорія розглядає в мистецтві співвідношення хаосу та порядку. Р. Арнхейм, цитуючи З.Фрейда, стверджує: «Фрейд вважав добру форму прийняти передане у змісті роботи задоволення підсвідомих бажань»⁵. Альтернативна думка, всупереч З.Фрейду, стверджує, що справжня функція мистецтва є пізнавальною. За думкою Р.Арнхейма, в основі мистецтва лежить пошук структури-гештальту: «В результаті відкриття структури на світ з'являються картина або структури. Таким чином, для Арнхейма смисл та користь терапії за допомогою мистецтва – це творення гештальтів, цілісних образів, які розкривають структуру предмета та явища»⁶. Іншими словами, в рамках мистецтва гештальт також виступає екзистенційною даністю.

Таким чином, гештальт як формоутворення в рамках свого онтологічного смислу означає людську самість, що має свої зміни в ракурсі творчого потенціалу людини та самовдосконалення. Антропологічний ракурс розгляду гештальт-підходу полягає ще й в тому, що будь-який гештальт частково будується на тому, що на наш власний досвід у відношенні до будь-чого відбувається вплив з боку інших людей та обставин. Це і є проявом дуальності, яку проголошує реверсивний напрямок: «раптове осягнення, яке несе у собі новий зміст, є новим гештальтом, який реорганізує стан»⁷.

¹ Уїллер, Г.(2011). *Гештальттерпія постмодерна: за межами індивідуалізму*. Москва: Смысл, 123.

² Там само, 127.

³ Там само, 128.

⁴ Шестаков, В.П. (2015). *Гештальт и искусство. Психология искусства Рудольфа Арнхейма*. Санкт-Петербург: Алетейя, 55.

⁵ Там само.

⁶ Там само, 66.

⁷ Уїллер, Г.(2011). *Гештальттерпія постмодерна: за межами індивідуалізму*. Москва: Смысл, 160.

Тобто, на формування гештальту ще впливає когнітивний та емоційний стан суб'єкта, який, у свою чергу, формується в залежності від інтерпретації, яка накладається тоді, коли людина не остаточно знає детермінанти своїх думок та поведінки.

ВИСНОВКИ. Творчий потенціал людини може розглядатись за допомогою низки характеристик: темпоральної, яка створює думку, що час є суб'єктивною характеристикою, і створює власну форму взаємодії суб'єкта зі світом; характеристики переживання, яке не тільки реакцією на подію, але й фактором, що створює саму подію; характеристики переживання, яка є не тільки реакцією на подію, але й фактором, що створює саму подію; характеристики феноменів-інновацій, які являють собою суто нові форми, рамки яких містять наші почуття та поштовхи, які ще не пережиті в дії.

Тобто, з точки зору онтології гештальту форма надає буття речі і, одночасно, передбачає зміну та розвиток того буття. Крім того, будь-який потік інформації, будь-яка сукупність явищ підлягає формоутворенню, і це відбувається під дією певних обставин, які покликані, з одного боку, підтримувати цю форму, а з іншого – сприяти його розвитку та перетворенням.

Антропологічне значення гештальту являє собою певну форму смислів в досвіді людини. Гештальт як елемент досвіду людини допомагає структуруванню її творчої активності за принципом цілісності. Гештальт-підхід намагається усунути протиріччя між заданістю фіксованих категорій у існуванні людини і унікальним суб'єктивізмом та висуває на перший план ідею когнітивних форм у людському пізнанні, але ці форми розвиваються та змінюються під впливом середовища. Антропологічний розгляд буття людини з боку гештальт-теорії передбачає, перш за все, релятивізм та феномен границі, а також, інтерпретацію та контекстуалізацію, в чому, власне, й полягає створення гештальту.

Гештальт-підхід у антропологічному розумінні дозволяє людині конструювати ефективні інструменти взаємодії зі світом, а також, завдяки життєздатності та креативності набору гештальтів, що є у свідомості людини, створювати свій неповторний образ реальності.

References:

1. Maskol'e, G. (2017). *Vyberi svoju zhizn'. Geshtal't segodnja* [Choose your life. Gestalt today]. Moscow: Akademecheskij proekt. [in Russian].
2. Pogodin, I.A. (2013). *Dialogovo-fenomenologicheskaja psihoterapija: resursy pervichnogo opyta: v 5 tomah* [Dialogue-phenomenological psychotherapy: resources of primary experience: in 5 volumes]. Kyiv, 2. [in Russian].
3. Strahov, N.N. (2007). *Mir kak celoe* [The world as a whole]. Moscow: Ajris-press. [in Russian].
4. Uiller, G. (2011). *Geshtal'tterapija postmoderna: za predelami individualizma* [Gestalt therapy of postmodernism: beyond individualism]. Moscow: Smysl. [in Russian].
5. Shestakov, V.P. (2015). *Geshtal't i iskusstvo. Psihologija iskusstva Rudol'fa Arnhejma* [Gestalt and art. Psychology of art by Rudolf Arnheim]. St. Petersburg: Aletejja. [in Russian].